

NHẬN DIỆN:

"HOAN CHÂU KÝ" VÀ "NAM TRIỀU CÔNG NGHIỆP DIỄN CHÍ"

- TRUYỆN CHƯƠNG HỒI TRƯỚC

"HOÀNG LÊ NHẤT THỐNG CHÍ"

BUI DUY TÂN

Về truyện chương hồi, thường gọi là tiểu thuyết chương hồi trong văn học cổ, sau khi *Linh Nam dật sử*, *Việt Lam xuân thu* v.v.. giới cổ văn học sử thường chỉ đề cập đến *Hoàng Lê nhất thống chí*. Những năm gần đây, chuyên gia của Viện Hán Nôm đã giới thiệu thêm hai bộ truyện chương hồi chữ Hán. Bộ thứ nhất do Giáo sư Trần Nghĩa viết trên *Tạp chí Hán Nôm* (1988) *bản và giá trị học thuật của "Hoan châu ký"* rồi *Lời giới thiệu* khi xuất bản *Hoan châu ký* (1990). Bộ thứ hai do Ngô Đức Thọ giới thiệu, dịch và chú thích: *Trịnh - Nguyễn diễn chí* (1986), rồi *Bá Vương* (1990) cả hai đều là tên do hai nơi xuất bản đặt cho cùng một bộ sách có nguyên văn là *Nam triều công nghiệp diễn chí* ⁽²⁾, sau lại đổi là *Việt Nam khai quốc chí truyện*.

Có rất nhiều vấn đề thú vị cần đi sâu tìm hiểu qua những bộ truyện chương hồi này, sau hai đ^o được chỉnh lý, dịch thuật và xuất bản phục vụ đồng đảo bạn đọc.

HCK (*Hoan châu ký*) là tập phở ký viết theo thể thức chương hồi. Tác giả là một người đương tên tuổi, hành trạng, trong dòng họ Nguyễn Cảnh ở Hoan Châu (nay thuộc Nghệ Tĩnh) được viết vào khoảng cuối thế kỷ XVII, gồm 4 hồi, 16 tiết kể chuyện dòng họ Nguyễn Cảnh từ đời Lê đến 1678, cộng 273 năm; có lời Bạt của tác giả. HCK kể chuyện dòng họ Nguyễn Cảnh cư ngụ ở huyện Hổ, từ Đông Triều vào sinh cơ lập nghiệp ở châu Hoan. Đến đời thứ tư, nhờ một phần thời thế tao loạn: họ Mạc tiến vị, công cuộc Trung hưng của nhà Lê dấy lên ở Sầm châu, chiến Nam Bắc triều bùng nổ... dòng họ Nguyễn Cảnh dẫn thân, nhập cuộc, phò Lê diệt Mạc, lập nghiệp, chiến tích. Nguyễn Cảnh Hoan, Nguyễn Cảnh Kiên, Nguyễn Cảnh Hà, Nguyễn Cảnh Quế, bốn đời Lê Trung Hưng, được mệnh danh là "bốn lớp trung căn" của dòng họ. "Bốn lớp trung căn" trong "tá n đời nhân nghĩa" kể từ khi dòng họ Nguyễn Cảnh di cư từ đất Bắc vào, có thể xem trung tâm của phở ký, HCK, từ một phở ký, qua bút pháp độc đáo của một tác gia trong dòng họ, vào sử thật mà diễn thành văn, ngang qua thế cuộc, chép đủ tám đời đã trở thành một tác phẩm học, có tầm phản ánh vừa khái quát vừa cụ thể một thời nội chiến phi nghĩa "xuyên huyết sơn qua mấn mục" ⁽³⁾ giữa Lê Trịnh và nhà Mạc.

Sau khi HCK xuất hiện không lâu, thì ở phần Nam của đất nước, một bộ truyện chương hồi khác cũng ra đời. Điều thú vị là, tác phẩm này, một cách vô thức, đã hầu như tiếp nối tác phẩm viết về một cuộc nội chiến phi nghĩa khác, cuộc chiến tranh cát cứ Trịnh - Nguyễn, nổ ra ngay sau khi nội chiến Nam Bắc triều chấm dứt khoảng vài chục năm. Đó là bộ truyện chương hồi NTCNDC (*Nam triều công nghiệp diễn chí*) do Bảng Trung hầu Nguyễn Khoa Chiêm vâng li

ăm năm 1719 đời chúa Minh Vương Nguyễn Phúc Chu (chúa Quốc). Tác giả bộ sách Nguyễn Chiêm (1659-1736) tự là Bảng Trung, quê gốc ở Hải Dương, ông nội theo Nguyễn Hoàng vào lập cư ở huyện Hương Trà, nay thuộc Thừa Thiên-Huế. Chiêm làm quan với chúa Nguyễn đến Tham chính, Chánh đoán sự, phong tước hầu. Khi Trịnh - Nguyễn lưu chiến (1673), Khoa Chiêm mới mười tuổi đời. Nhưng ông vẫn có điều kiện tiếp cận với thực địa, nhân vật. Truyền thuyết dân gian, nhất là tư liệu lưu trữ trong phủ chúa, ngoài thế gia. Bố vợ tác giả: Trần An từng trừ mưu tính kế giữ vững thành lũy Trấn Ninh trước nhiều lần tấn công của quân Có thể xem tác giả gần như cùng thời với những sự kiện, nhân vật... ở cuối tác phẩm. DC có độ dài khoảng gấp ba HCK, gồm 8 quyển, 30 hồi, in khổ 13x19 cm chữ Việt hiện đại 600 trang. Tác phẩm kể chuyện lịch sử từ khi Nguyễn Hoàng được chỉ xin Trịnh Kiêm cho in thủ đất Thuận Hóa (1558):

Lánh Trịnh Kiêm, Doan quốc công đem quân vào Thuận Hóa,

Nắm quyền bính, Trịnh đô tướng lập vua nhỏ Duy Đàm.

Đó là hai câu mở đầu, tóm lược nội dung chính của hồi thứ nhất. Và kết thúc vào cuối đời chúa Nguyễn Phúc Trăn (1689):

Chiêu Vũ qua đời, Hiền vương tạ thế,

Ngãi vương nổi trị, đại xá ban ơn.

Trong khoảng 130 năm có lẽ ấy, tác phẩm đã phản ánh một thời kỳ lịch sử rối ren, biến động, chiến triển miên. Đất nước, sau một thời ổn định vào nửa cuối thế kỷ XV, sang thế kỷ XVI đã hành cái thế tam phân: Mạc, Trịnh, Nguyễn. Nhưng nhà Mạc, sau khi mất kinh đô, chỉ còn là thế ở bé, cát cứ một vùng núi non hiểm trở ở Cao Bằng. Họ Trịnh phò Lê, diệt Mạc, trở về kinh đô, đời chúa, đôn vua Lê vào cái thế bù nhìn "khoanh tay rù áo", để giữ lấy thực quyền. Mượn danh nhà Lê, chúa Trịnh đã phát động cuộc chiến tranh nhằm thôn tính họ Nguyễn ở Đàng trong, để bá đở vương hơn là để thống nhất đất nước. Trong khi đó, họ Nguyễn sau khi ổn định được cơ p cát cứ ở một vùng đất mới nhiều thuận lợi, đã dần dần tạo dựng vương nghiệp, đối đầu với họ cũng với danh nghĩa phò Lê. Cuộc nội chiến Trịnh - Nguyễn như một tất yếu lịch sử đã nổ ra từ cuối hồi thứ bảy), kết thúc vào năm 1673 (cuối hồi thứ hai mươi tám), với thời gian non nửa thế ng với những sự kiện lịch sử xã hội diễn ra trên đất nước trước cuộc nội chiến, và ở hai vùng từ m thời bị chia cắt, trở thành đối tượng ghi chép, trần thuật, miêu tả... của Nguyễn Khoa Chiêm. NDC, sau khi ra đời, được nhiều tập sử lớn thờ: Nguyễn tham khảo, được người thời Nguyễn n là *Việt Nam khai quốc chí* truyện, viết tựa, làm lời Bạt. Nhiều nhà sử học thời nay đã sử dụng u của bộ sách, với độ tin cậy và giá trị cao trong tư cách một pno chí truyện. Giống như HCK ra nước không lâu, *Hoàng Lê nhất thống chí* xuất hiện sau bảy tám chục năm, NTDNC là một tác văn học đích thực, với cái giá "Ngàn vạn năm sau, dù có hưng vong thay đổi, hãy xem đến là thấy r việc trước mắt"... (Tựa của Dương Thận Trai).

Các tác giả Trần Nghĩa và Ngô Đức Thọ đưa ra một số nhận xét về giá trị văn học của hai tác HCK và NTCNDC. Đó là những ý kiến rất bổ ích. Cần phải nhìn lại những truyện ký văn học ại là tiểu thuyết lịch sử, tiểu thuyết chương hồi, ký sự lịch sử v.v... sau khi đã có thêm hai tác trên đây.

Từ lâu, ta mới biết rõ một *Hoàng Lê nhất thống chí* (HLNTC), nên có thể chấp nhận nó là n ký lịch sử, là tác phẩm văn xuôi duy nhất, sớm nhất và hay nhất. Bây giờ, chưa kể những tác

phẩm mà rồi đây có thể sẽ tìm ra, HLNTC vẫn có thể là hay nhất, nhưng không còn là duy
 sớm nhất nữa khi trước nó đã có đến hai tác phẩm cùng loại. Và từ HLNTC, ngược dòng thì
 với hai bộ sách trên, có thể đi sâu tìm hiểu *sự hình thành của tiểu thuyết chương hồi*, hay n
 hơn là thể CHỈ hoặc CHỈ TRUYỆN ở thể loại tự sự truyện ký trong dòng văn xuôi nghệ th
 hình thành ấy, phải chăng chỉ có thể bắt đầu từ thế kỷ XVI, XVII, khi cục diện qua phân đá
 đất nước vào tình thế rối ren, loạn lạc, sau cái thời ổn định vàng son cuối thế kỷ XV? Và như
 có phải sự hình thành một thể loại văn học, trước hết là để *đáp ứng đòi hỏi của nhu cầu ph*
 xuất phát từ một tình hình lịch sử xã hội cụ thể? Còn vai trò của sự vận động và phát triển nộ
 thể loại tự sự truyện ký trong bối cảnh của nền văn học thời đại quan trọng tới mức nào? T
 của tiểu thuyết chương hồi Trung Quốc, trước hết là *Tam quốc diễn nghĩa* mà HCK và N
 nhắc tới, chắc chắn là có, nhưng sự kích thích từ ngoài đến có dẫn tới sự bất chước, sự lập l
 đó đi đến cùng một hệ thống thi pháp? Ở đây sự sáng tạo của loại chỉ, truyện của ta là ở
 phương diện nào? Và, phải chăng trong số những nguyên nhân dẫn tới sự hình thành của
loại mới và lớn này của văn học cổ, *sự đổi mới của nhu cầu thẩm mỹ* trong bối cảnh cụ thể
 sử xã hội, hiện thực cuộc sống, vẫn có vai trò hàng đầu? Ngoài những nguyên nhân trên, còn
 có thêm những nguyên nhân nào nữa?

Dấu sao thì vấn đề quan trọng bậc nhất ở đây vẫn là tìm hiểu phân tích bản thân nh
 truyện này, về diện mạo, về tính chất, về loại hình, về những nguyên tắc, phương pháp, cách t
 chép, thể hiện, miêu tả, phản ánh, xây dựng nhân vật, cấu trúc tác phẩm v.v...

Tất cả nhằm hướng tới khẳng định những thành tựu và ảnh hưởng đích thực của hai t
 hai tác phẩm, với tư cách là những tác phẩm văn học viết theo *loại hình mới* trong thể lo
 truyện ký của văn học cổ Việt nam. Còn khá nhiều việc đáng bàn và nên làm, xung quanh hai
 này, sau khi đã sơ bộ nhận diện về chúng

9-199

CHÚ THÍCH

1. Xem Văn bản và giá trị học thuật của "Hoan châu ký" Trần Nghĩa - Tạp chí Hán M
 1 - 1988. Và Nguyễn Cảnh Thị - Hoan châu ký. Nhà xuất bản Khoa học xã hội. H
 1988. Nguyễn Thị Thảo dịch Giáo sư Trần Nghĩa khảo đính và giới thiệu.
 2. Xem - Trjnh - Nguyễn diễn chí (Nam triều công nghiệp diễn chí) Bảng Tru
 Nguyễn Khoa Chiêm - Tiểu thuyết lịch sử. Ngô Đức Thọ giới thiệu dịch và chú th
 Văn hóa Thông tin Bình Trị Thiên xuất bản thành ba tập, tập I in 1986. . .
- Và, Mộng Bá Vương (Trjnh Nguyễn diễn chí). Bảng Trung hầu Nguyễn Khoa Chiêm
 Ngô Đức Thọ dịch, chú thích và giới thiệu. Tập II Ngô Đức Thọ - Nguyễn Thủy Ng
 chú thích và giới thiệu - Nhà xuất bản Đại học và giáo dục chuyên nghiệp. Hà Nội -
3. Thơ Nguyễn Bình Khiêm. Có nghĩa là "sông máu núi xương; mộc giáo đầy mắt"